

SECȚIUNEA III : COMERȚUL ȘI INDUSTRIA

Cap. I : Negoțul

§ 92. MONETE. — Transacțiunile financiare se făceau după o sistemă unitară luată de la Turci și a cărei unitate fictivă era leul : arslani gurus „piastrul cu leul“, nume dat la început talerului olandez (loewen riksdaler), apoi leului de argint bătut pentru întâia oară de Soliman II.

Leul vechi era împărțit în 40 parale sau 120 aspri (akçe), numiți și lescăi, iar în vechime mangări : $\frac{1}{4}$ dintr'un leu se numia ort (la Turci rup), $\frac{1}{3}$ tult (sau leiță), $\frac{3}{4}$ zlot. O piesă de 5 parale (sau 5 lei) se numia beșlic, de 10 onluc, de 13 firfiric, de 20 irmilic, de 60 altmişlic, de 100 iuzluc.

Sumele mari se calculau după pungă (kese), o pungă conținând 500 lei vechi; iar o sumă fixă de 36000 pungă se numia „hazna“.

Monetele mărunte erau cele mai multe de aur : caragroșul sau ichilicul avea valoarea de 2 lei (de aceeași valoare era și galbenul zingirliu), cércliul de 3 lei, nisféua de 4 lei, zarmacupul de 5 lei, timinul de 10 lei, direcliul de 12 lei, misirliul de 17 lei, irmilicul (ca și stambolul) de 20 lei, funducliul de 25 lei și mahmudéua de 45 lei.

Galbenul era împărătesc sau ug (numit și

„magiar“) în valoare de 2 lei $\frac{1}{4}$ și galbenul venețic de 2 lei $\frac{1}{2}$; la Grecii moderni: βενέτικο φλουρι: și οβγγρι:κο sau σερι:φι.

Dionisie Eclisiarchul enumără ast-fel, sub anul 1775, banii turcesci cari erau în curs pe vremea lui Alexandru Ipsilant (II, 166): Orțița, orți, leite, zloți, lei, caragroși de 2 zloți și alții de 2 lei, și alții de 2 lei și jumătate: era galbeni în multe feluri... galbenii împărătesci era 4 lei și 8 creițari, olandezi 4 lei i 15 creițari, venetici 4 lei i 20 creițari...

Iar sub anul 1815 (p. 224): Bani s'aũ suit la prețul mare: leu turcesc de cei noi 50 par., caragroșu ce aũ fost 2 lei și jum. acum 3 lei 15 parale... Asemenea și galbenii turcesci s'aũ suit la preț: stambolu 8 lei, misiru 7 lei, funduciu 11 lei.

Filimon despre monetele cari circulaũ în timpul lui Caragea (p. 93): mahmudéua cu lei 38, dodecarul lei 12, funducul lei 22, nesféua lei 4, cercliul lei 3, galbenul lei 30, sgriptóorul lei 12 par. 20, sfanțul lei 2, direcliul lei 12 par. 20, spețul lei 12, crontalerul lei 14, barbuta lei 2 par. 20.

Balada munténá „Badiul“ (Teodorescu, 541):

La intră în odaia mea,
Umple cu galbeni póla:
Tot cu galbeni venetici
De câte o sută și cinci;
Cu mahmudele turcesci,
Cu rubiele arápesci,
Cu groșe lipovenesci,
Cu dinari moldovenesci
Și cu grivne muntenesci.

Aci se referă o serie de expresiuni relative la monete: calp, calpuzan, naht, peșin, tarapana, viznea etc.

Neguțătorii purtau diferite nume: cei ce făceau daraveri cu vite se numiaũ gelepi, cu grâne capanlii, cu blănuři cazaclii etc. Mărfurile erau taxate la carvasarà, conform unui tarif special numit când Testamentul vămiĩ (din 1761)

și când Catalogul vămilelor (din 1792). Vama însăși se numia și ghiumruc, iar deciuiala de la cântărire (în Moldova) mortasipie.

§ 93. MĂSURİ ȘI GREUTĂȚI. — Unitatea pentru stofe era cotul, numit arșin și halep, care se împărția în 8 rupi și rupul în 2 grifi. Alte unități erau testéua și topul, indicând anumite cantități de obiecte, în special de hârtie.

Unitatea de greutate era ocaua, împărțită în litre și dramuri (aceste două numiri luate din grecesce), iar dramul în tenchi. Apoi chila, numită stambólă adică chilă de Stambul, și dimerlia sau banița.

Și uneltele corespunzătoare: cântar, cinghel, terezie, tés.

În vremea veche, stăpânirea regulă prețul consumațiilor de prima necesitate, în primul rând al pâinii și al cărnii, ca să se vîndă cât se poate de ieftin. Aga, intendentul pazarului, examina calitatea comestibilelor (o asemenea degustare se numia „cișniü“), verifica greutatețile și măsurile (acțiune numită „aiar“) și controla vîndarea după nartul sau tariful oficial.

Vechile măsuri și greutateți, ca și vechile monete, au eșit din us odată cu introducerea sistemului metric în 1864 și în 1881.

Pentru nomenclatura comercială existentă, a se vedea § 103.

§ 94. TRANSPORTUL. — Mijlocele de transport erau primitive într'o epocă, când trăsurile propriu-ziise (numite în vechime butci, cocii, rēdvane) erau rezervate femeilor.

Organizarea regulată a poștelor în Turcia datéază abia de la 1840; la noi un început în această direcțiune se face după 1850.

Carele mari de transport purtau numele de chervan și haraba¹⁾.

Poșta, numită „menzil“, avea din distanță în distanță stațiunii său conace, unde poposiaș cail de olac și chirigiil, cari transportaș pe cãlãtorii provẽduș cu un rãvaș de drum, teșche-rea, și cu un blanchet de poștã, inam, cei din urmã fiind scutiș de ugeretul saș plata transportuluș. Pentru serviciul special cu Põrta eraș cãlãrașil, iar corespondenșã cu provincia o îngri-jiãș lipcanil, curieril analogil tãtarilor turcil.

Altminterea, boieril, ca și Turcil (la cari trãsurile eraș necunoscute) umblaș totdeauna cãlare, fie la visite, fie la parade. De aci importanșã excepșionalã a caluluș în vechea nõstrã societate, în care cãlãria era unicul mijloc de transport.

Acest animal se bucurã de o mare stimã la Orientalil, la Arabil și Turcil. Existenșã turco-tataruluș era intim legatã cu calul, așã cã în turcesce expresiunea *cãlare* e sinonimã cu „perfect, distins“, iar *pe jos* corespunde luș „josnic, prost, mișel“²⁾.

Luxul unuș Vizir saș Pașã se manifesta prin un tacãm bogat, prin harșale scumpe și printr'un mare numër de caș (une-oril peste 300).

Cail nõstri eraș fõrte preșuiș și în Turcia pentru calitatea și frumuseșã lor. Cantemir³⁾

¹⁾ d'Ohsson IV, 185: Dans les bourgs et dans les campagnes les femmes turques font usage d'une espèce de voiture qu'on appelle *araba*. Elle est entourée de balustrades de bois, couverte d'un tapis et trainée par des buffles. Généralement ces voitures peuvent contenir quatre, six et même huit personnes; elles sont assez longues pour servir de lit dans le besoin. Presque toutes sont garnies d'une espèce de matelas couvert de drap où l'on s'assied les jambes croisées, à la manière orientale.

²⁾ Vãmbéry, *Cultur*, 191.

³⁾ Cantemir, *Moldova*, 82.

citéză proverbul turcesc „un tînér persian și un cal moldovenesc sînt mai lăudați de cât toți ceilalți“. Mai ales erau căutate rasa arăpescă (*bidiviū*) și egiptenă (*misir*), cea din Bugiac (*bahmet*) și cea din Dobrogea (*hat*):

Un cal negru dobrogén,
Un cal sprinten voinicesc,
Plătia cât un cal domnesc...¹⁾

Ce importanță avea la Turci și la noi în trecut calul, dovedesce existența unor înalți dignitari la Curtea Sultanului și a Domnului, cari aveau sub a lor îngrijire grajdurile și tacămurile de călărit. După cum la Saraiū era un Imbrohor și un Rahtivan, tot așa figuraū la Curte un Comis și un Cămăraș de rafturi. Caii domnesci sau iedecurile (și în primul rînd tablașa) erau podóba ori-căruī alaiū și ei însiși aveau parada lor specială, când la St. Gheorghe erau duși în pompă la pășune (§ 61). Rîndașiī sau seziī Domnului și ai boierilor erau originariī din Orient²⁾.

De aci o bogată terminologie relativă la cal și călărie, care a subsistat pînă astăzi. Ast-fel: binigiū, iedecciū, giambaș, hergheliğiū; ciair, chiostec, dezghin, sapă; abraș, ciacăr; dalac, tecnefes. Calul de samar purta numele de belghir și saxana, iar turma de cai herghelie (despre tacămul calului și poteovitul seū: § 105).

¹⁾ Alexandri, 73.

²⁾ Paul din Alep (II, 95): Merită de a fi observat că cei mai mulți comișei, ce pórta grija cailor domnesci și boieresci, sînt originariī din țara noastră și din Egipt, mahometani și creștini. Boierii mai au o mulțime de sclavi negriteni cumpărați, pe cari poporul îi strigă: „Arab! Arab!“ Așa dară el crede, că toți ómenii din țara noastră sînt sclavi negriteni, buni spre a servi la grajduri, și de aceea ne desprețuesce fórte mult; ast-fel că la sosirea noastră, când vedură pe Patriarchul, manierele și ceremoniile noastre, și observară eleganța cu care citiam grecesce, fură uimiți.

Ciaprazariî, numiți și găitănari, fabricau în bumbac sau mătase bucele, ciaprazuri sau găitane, șireturi, tasmale și terteluri; iar cusătura pe gherghef sau broderia, rezervată femeilor, se distingea prin alegerea desenurilor și îmbinarea măestrită a colorilor. Sădecariî sau meșteriî-argintari brodau în fireturi odorele bisericesci.

Giuvaergiiî (în frunte cu cuiungi-bașa sau starostele argintarilor) lucrau înainte zarfuri, ghiordane și giuvaeruri închise în cutii și besactele. Până astăzi cei mai buni argintari din Turcia sînt Greci și Armâni ¹⁾.

Ișlicariî, și mai ales cojocariî subțiri (în frunte cu chiurci-bașa sau starostele blănarilor) lucrau blănuri scumpe de cacom, samur, sîngép și vulpe neagră.

Mungiiî și săpungiiî fabricau, în așa-numitele chirhanele, lumînări de cêră și săpun.

Tufeciiî, ađi înlocuiți cu armurierii, lucrau diferite arme ca hangere, iatagane, mazdrace, șișuri, șuşanele și tapangele.

În fine, tabaciiî fabricau din piei de capră piei albe, roșii și galbene numite saftian, iar din piei de ôie făceau meșini și pielea rusescă iuft, numită în vechime bulgari.

¹⁾ Boué III, 82 : Les Zinzares du Pinde sont surtout renommés pour leur talent de travailler en filigrane.